

Emlékezés Lázár Kálmánra (1827–1874), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára

Remembering Kálmán Lázár (1827–1874), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

Szárhegyi gróf Lázár Kálmán (1827–1874) a jogi tanulmányokat is folytató neves magyar ornitológus, zoológus, újságíró és politikus, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, 1827. május 27-én született Bencencen, Hunyad vármegyében, Gróf Lázár Benedek kamarás és főispán, valamint gróf Bethlen Mária gyermekeként. A Magyar Tudományos Akadémia Matematikai és Természettudományok Osztálya 1867. január 30-án választotta levelező tagjává. Szakmai kapcsolatban állt kora több jeles természettudósával, német nyelven megjelenő írásai és publikációi alapján három évvel korábban, 1864-ban a Leopoldina Német Természettudományos Akadémia tagjának választotta. Itt utalunk arra, hogy Leopoldina Német Természettudományos Akadémiát az 1652. január 1-jén a Schweinfurtban Academia Naturae Curiosorum néven alapították. Az akadémia, melyet 1677-ben I. Lipót német-római császár császári rangra emelt, neve 1687-ben lett Sacri Romani Imperii Academia Caesareo-Leopoldina Naturae Curiosorum. Az 1878-ban Hallébe költözött akadémia mai neve Deutsche Akademie der Naturforscher Leopoldina.

Életpályája

Lázár Kálmán Nagyenyeden (édesapja főispáni székhelyén) és Kolozsváron tanult. Kolozsváron két éven át jogi tanulmányokat is folytatott. Érdeklődése már fiatal éveiben a természettudományok felé fordult.

Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc kezdetén Pestre utazott, és önkéntes közvitéztként csatlakozott a Zrínyi-ezredhez. Gyorsan emelkedett a ranglétrán; először főhadnagy a 34. zászlóaljnál, majd százados lett a 43. honvéd-zászlóalj tisztikarában. 1849 júniusában már a táborkarnál dolgozott őrnagyi rangban, ahol a fővezéri jegyzőkönyvet vezette – francia nyelvtudását ezen a téren is hasznosítani tudta, így különösen a lengyel Dembinsky tábornok melletti kapcsolattartásban.

A világozi fegyverletétel után Törökországba menekült a megtorlások elől, de utóbb visszatérhetett Magyarországra. Rövid ideig tartó kényszersorozás eljárást követően Kolozsváron, majd családi birtokán élt. A forradalom és szabadságharc idején csaknem teljesen elpusztított családi majorság felépítésével és emlékiratai elkészítésével kívánta élete következő éveit eltölteni. Emigrációs emlékiratainak megjelentetése után, 1850-ben, újból letartóztatták,

ekkor néhány hónapot a gyulafehérvári várbörtönben raboskodott. „*Magyar menekvők török földön*” címmel Kolozsváron kiadott történelmi visszaemlékezése a szabadságharc utáni emigrációban, főként Vidinben töltött hónapjait és a vele együtt élő menekültek keserű sorsát foglalta írásba.

Fogsága nem tartott hosszú ideig, de egészsége így is jelentősen megcsínylette. Gyógykezelése helyszínén, a borszéki fürdőben ismerkedett meg feleségével Simény Amáliával, akivel 1852. október 19-én kötött házasságot. Sárdi Simény Amália, sárdi Simény György és báró Rauber Rozália leánya volt. A házasságból két leánygyermek született: gróf Lázár Berta (1853) és gróf Lázár Gizella (1857)

Házasságkötését követően Lázár Kálmán érdeklődése a természettudományok felé fordult. Szinte teljes idejét a természettudományoknak szentelte. Európában tett hosszabb utazásokat, számos külföldi szakemberrel és társulattal épített ki fontos szakmai kapcsolatokat. Szenvedélyes vadászként igen gazdag madár- és tojásgyűjteményt hozott létre, amely mintegy 2000 kitömött madárból és 8000 madártojásból állt.

Lázár Kálmán állattani – hangsúlyosan madártani – munkássága főként Erdély madár faunájának feltárására irányult, ennek keretében állította össze, elsőként, az Erdélyben honos madarak – összesen 217 fajt tartalmazó – listáját.

1864 és 1866 között folyamatosan adták ki első, egyben legjelentősebb művének tekinthető, hatkötetes ornitológiai szakkönyvét (*A lég urai. Képek a madárvilágból. I–VI. kötet*). E munkája vált országos ismertté és elismertté. Az elismerés méltó jele volt az, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Matematikai és Természettudományok Osztálya 1867. január 30-án levelező tagjává választotta. Akadémiai székfoglalóját „*Magyarország madarairól*” címen tartotta meg.

Nagy népszerűségnek örvendett az 1867-ben kiadott „*Természetbarátok és vadászok évkönyve*”, melyben hónapokra lebontott, hasznos gyakorlati tanácsokat tartalmazó „Vadásznaptárt” is vezetett a hazai vadászközösség számára.

Ismeretterjesztő jellegű könyvei mellett rendszeresen jelentkezett cikkekel és tanulmányokkal magyar és német hetilapok és szakfolyóiratok hasábjain (*Verhandlungen und Mitteilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften, Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyve, Természettudományi Közlöny, Vadász és Verseny Lap* stb.). Ornitológiai szócikkeket írt az *Egyetemes magyar encyclopaedia* számára. 1865-ben közreműködött az *Új Korszak*, 1867-ben a *Pesti Hírlap*, a *Világ Tükre* és a *Természetbarátok és Vadászok Évkönyve*, 1868–1869-ben pedig a *Vadász és Verseny Lap* című folyóiratok szerkesztésében.

1869-től a közéletben is szerepet vállalt: a kormánypárti (Deák párti) országgyűlési képviselőjének választották, a – jelentős részben románok lakta – Hátszeg körüli választókerület képviselőjeként. 1869-től 1872-ig tartó képviselői

mandátuma azonban nem tekinthető sikeresnek és mérsékelt elhivatottságról tanuskodik. Politikai ténykedése mellett (helyett) elsősorban szakírói és publicisztikai területen munkálkodott.

Miután Felső-Fehér vármegye megválasztotta árvaszéki elnökének, a fővárosba költözött és Erzsébetvárosban telepedett le. Ezt követően kizárólag ornitológusi, zoológusi és újságírói munkásságának élt. Erzsébetvárosi évei alatt tevékenyen részt vállalt a Pesti Állatkert megszervezésének erőfeszítéseiben. A sokak szívügyének tekintett Pesti Állatkert 1866. augusztus 9-én nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt (akkoriban a Városliget és Rákosmező is Erzsébetváros része volt). „*Körút az állatkertekben*” címmel 1868-ban megjelent, ifjúság számára írt (német nyelven is napvilágot látott), ismeretterjesztő kiskönyve a korabeli állatkerteket mutatta be az érdeklődő gyermekeknek

Élete vége felé jelent meg a Szent István Társulat gondozásában zoológiai és vadászati esszégyűjteménye (*A szabad természetből. Képek és vázlatok*-1873), valamint a mezei gazdáknak, erdőtulajdonosoknak és kertészeknek szánt gyakorlati kézikönyve (*Hasznos és kártékony állatainkról*-1874). Lázár Kálmán ezt a művét már nem tudta befejezni: az emlősöket, madarakat és hüllőket tárgyaló első részt követő, halakról szóló második részt Kriesch János írta meg. Ugyancsak nem tudta befejezni *Magyarország gerinces állatai* című monográfiáját (a kézirat jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában található).

Életének utolsó éveit Erzsébetvárosban töltötte, ott is hunyt el viszonylag fiatalon ugyan, de az állandó éjszakázás és nyomasztó anyagi körülményei miatt elgyengülve 1874. február 27-én.

Halálát követően a Magyar Tudományos Akadémián a legendás természettudós, a pesti Állatkert egyik atyja, Xantus János mondott róla emlékbeszédet 1875. február 22-én.

Lázár Kálmán főbb művei

- *A lég urai. Képek a madárvilágból I–VI.* (1864–1866). Pest 1864-1866.
- *Természetbarátok és vadászok évkönyve.* Pest 1867
- *A szabad természetből. Képek és vázlatok.* Szent István Társulat, Budapest 1873.
- *Hasznos és kártékony állatainkról. Kézikönyv mezei gazdái, erdőtulajdonosok és kertészek használatára.* Budapest 1874.

Ifjúsági irodalom és memoár

- *Magyar menekvők török földön*. Kolozsvár 1850.
- *Körút az állatkertekben. Olvasókönyv az ifjúság számára*. Pest 1868. Új kiadás: *Körút az állatkertekben. Olvasókönyv az ifjúság számára*; (Bevezető tanulmányt írta: Buza Péter; utószó: Persányi Miklós) Fővárosi Állat és Növénykert–OSZK, Budapest 2014.

Források

- Xantus János: *Emlékbeszéd szárhegyi gróf Lázár Kálmán felett*. Értekezések a természet tudományok köréből. VI. kötet, 1. szám, 1875.
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái VII. (Köberich-Loysch)*. Hornyánszky, Budapest 1900.
- Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*. Zrínyi kiadó, Budapest 1988, 366–367. o.
- *A szabad természet fia. Gróf Lázár Kálmán élete és írásai*; (szerk., tan., jegyz. Krizsán László; TerraPrint, Budapest, 2001
- *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002 II. (I–P)*. Főszerk. Glatz Ferenc. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest 2003, 783. o.

Kelemen Miklós PhD egyetemi docens,
Nemzeti Közzolgálati Egyetem,
Államtudományi- és Nemzetközi Tanulmányok Kar,
Állam- és Jogtörténeti Tanszék
e-mail: Kelemen.Miklos@uni-nke.hu